Politické preferencie miest na Slovensku v parlamentných voľbách 1929

TIBOR MADLEŇÁK, ĽUBOŠ BALÁŽOVIČ

Univerzita Mateja Bela, Fakulta prírodných vied, katedra geografie a geológie, Banská Bystrica, Slovensko (Matej Bel University, Faculty of Science, Department of Geography and Geology, Banská Bystrica, Slovakia); e-mail: tibor.madlenak@umb.sk

ABSTRACT **Political preferences of towns in Slovakia in the 1929 parliamentary election** – This article examines historical patterns in the political preferences of Slovakia's urban population based on the results of the 1929 democratic parliamentary election. Within the group of 114 towns existing at that time, the authors define nine types of towns with specific patterns of political preferences, identified by using the cluster analysis. Individual types are named according to the dominant political orientation. These types are also characterized in terms of their geographic location, size, ethnic origin and religious makeup, which is essential to explain spatial electoral patterns of the day. The article also delineates the position of individual towns and their clusters in relation to the main cleavages (centre/periphery, conservatism/secularism, right/left) existing within the party system in interwar Slovakia.

KEY WORDS elections – interwar Czechoslovakia – towns in Slovakia – voting patterns – political cleavages – political typology

MADLEŇÁK, T., BALÁŽOVIČ, Ľ. (2018): Politické preferencie miest na Slovensku v parlamentných voľbách 1929. *Geografie*, 123, 1, 107–140.

Do redakce došlo v březnu 2017, přijato do tisku v říjnu 2017.

1. Úvod

Výskum historických vzorcov politických preferencií jednotlivých regiónov a obcí je dôležitou súčasťou poznávania širšieho kontextu, v rámci ktorého sa postupne formovali špecifické politické prostredia vytvárajúce zložitú mozaiku súčasných vzorcov volebného správania. Pre ich komplexnejšie chápanie je dôležité poznať nielen súčasné štrukturálne (demografické resp. socioekonomické) charakteristiky skúmaných priestorových jednotiek, ale je potrebné skúmať aj ďalšie rôznorodé faktory, ktoré vplývajú, resp. v historickom vývoji vplývali na utváranie špecifickej politickej klímy jednotlivých regiónov (kontextuálny prístup; Agnew 1996).

V rámci transformujúcich sa postkomunistických krajín je historickému kontextu regionálnych volebných vzorcov venovaná najväčšia pozornosť predovšetkým v Poľsku (napr. Zarycki 2000, 2015; Kowalski 2003; Jańczak 2015) a na Ukrajine (Osipian, Osipian 2012), kde sa dodnes výrazne prejavuje dedičstvo historického rozdelenia krajiny. Fenomén tzv. fantómových hraníc, ktoré ako pozostatok z minulosti ovplyvňujú istým spôsobom podobu priestorových volebných vzorcov aj v súčasnosti (Löwis 2015), je možné okrem Poľska a Ukrajiny, pozorovať v obmedzenej miere aj v prípade Česka (Šimon 2015). Volebná geografia v Česku a na Slovensku má pri výskume historického kontextu priestorových vzorcov volebného správania navyše jedinečnú možnosť analyzovať výsledky demokratických volieb v medzivojnovom Československu¹. V Česku túto možnosť využili hneď po roku 1989 Jehlička a Sýkora (1991) alebo najnovšie Kostecký a kol. (2014). Na Slovensku nie je tento potenciál, napriek narastajúcemu množstvu volebno-geografických prác, dostatočne využitý. Výnimku v tomto smere predstavuje predovšetkým prvá komplexnejšia práca o politických profiloch regiónov na Slovensku (Krivý, Feglová, Balko 1996), ktorá analyzuje historické vzorce volebnej podpory najvýznamnejších medzivojnových strán a dáva ich do súvislosti so vzorcami volebnej podpory strán v prvej polovici 90-tych rokov. Jedným z hlavných zistení je tzv. dedičstvo HSLS, teda súvislosť medzi regionálnym rozmiestnením volebnej podpory medzivojnovnej HSLS a nacionalisticko-populistických strán SNS a predovšetkým HZDS po roku 1989.

Aj keď sa voľbám v medzivojnovom období na Slovensku venuje z rôznych uhlov pohľadu mnoho historikov (napr. Lipták 1992, Zemko 2008, Simon 2009, Osyková 2012), práce analyzujúce vtedajšie priestorové vzorce volebných preferencií sa sústreďujú predovšetkým na diferencie vyplývajúce z národnostnej a religióznej

¹ Na Slovensku je k dispozícii jedinečný zdroj dát o výsledkoch parlamentných volieb po roku 1929, ktorý predstavuje databáza vytvorená V. Krivým: Výsledky volieb 1929–2016 za obce na Slovensku. Dostupné online: http://sasd.sav.sk/sk/data_katalog_abs.php?id=sasd_2010001. Táto databáza obsahuje za medzivojnové obdobie aj vybrané údaje zo sčítania obyvateľov v roku 1930.

štruktúry (Zemko 2004; Kopstein, Wittenberg 2009; Bahna, Krivý 2016). Komplexnejšia práca o regionálnej diferenciacii volebného správania v medzivojnovom období na Slovensku však abscentuje, podobne ako abscentuje aj podrobnejšia analýza politických preferencií v rámci vtedajšieho mestského alebo vidieckeho prostredia. Diferencie medzi urbánnym a rurálnym prostredím (Plešivčák 2012, 2014; Kostelecký, Krivý 2015), resp. analýza jedného z nich (napr. Plešivčák 2013; Baňski, Kowalski, Mazur 2012; Scala, Johnson, Rogers 2015; Mikuš, Málíková 2016) pritom predstavujú v súčasnej volebnej geografii jednu z najfrekvencovanejších oblastí výskumu.

K výskumu historických vzorcov volebného správania na Slovensku by sme radi prispeli analýzou vzorcov politických preferencií v rámci urbánneho prostredia v medzivojnovom období. V kontexte urbánno-rurálneho členenia sústreďujeme pozornosť na mestá, ktoré z geografického hľadiska predstavujú kostru sídelného systému a regionálnej štruktúry (Bašovský 1995). Cieľom článku je na základe výsledkov parlamentných volieb 1929 analyzovať politickú diferenciaciu vtedajšej sústavy miest na Slovensku a v rámci nej identifikovať a charakterizovať špecifické typy politického prostredia. Vychádzajúc z už spomenutých štúdií (Zemko 2004, 2008; Bahna, Krivý 2016) predpokladáme, že značnú úlohu pri diferenciacii vzorcov politických preferencií jednotlivých skupín miest bude zohrávať národnostná a religiózna štruktúra. Popri nej sa pri analýze politickej diferenciacie medzivojnovnej sústavy miest na Slovensku pokúsime aplikovať koncept konfliktných línií (*cleavage theory*; Lipset, Rokkan 1967), ktorý predstavuje pre volebnú geografiu jeden zo základných teoretických rámcov pri analýzach, resp. interpretácii priestorových volebných vzorcov (napr. Zarycki 2000, 2015; Secor 2001; Perepechko, Kolossov, ZumBrunnen 2007; Coakley 2008), čo platí aj pre volebnú geografiu na Slovensku (napr. Madleňák 2012; Voda, Pink 2015; Szabó, Tátraí 2016). Pri aplikácii tohto konceptu na podmienky transformujúcich sa štátov strednej a východnej Európy po roku 1989 upozorňujú niektorí autori (Bornisher 2009; Evans, Whitefield 1998, 2000) na limity teórie reflektujúcej vývoj straníckych systémov v západnej Európe na prelome 19. a 20. storočia. Vyvstáva tak otázka, či je možné tento koncept efektívne aplikovať pri analýze vzorcov volebného správania v prípade medzivojnového Československa. Pri výskume medzivojnových volieb na Slovensku nebol koncept konfliktných línií explicitne využitý, aj keď vplyv troch hlavných *cleavage* naznačoval v najvýznamnejšej práci o straníckom systéme na Slovensku už L. Lipták (1992), keď hovoril o troch pilieroch (národný, konzervatívny a sociálny), o ktoré sa politické strany (nielen) v medzivojnovom období na Slovensku opierali. V kontexte tejto teórie sa pokúsime charakterizovať identifikované typy politického prostredia na základe vzťahu k trom hlavným osiam štiepenia (centrum – periféria, štát – cirkev a vlastníci – pracujúci²), čím otestujeme jej platnosť v podmienkach formujúcej sa demokratickej spoločnosti, politického a straníckeho systému, a voličského správania na Slovensku v medzivojnovom období.

2. Metodika

Pre analýzu vzorcov politických preferencií slovenských miest v medzivojnovom období sme vybrali výsledky volieb do Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia (PS NZ) v roku 1929. Boli to v poradí tretie a predposledné parlamentné voľby v medzivojnovom Československu. Práve tieto voľby sú podľa Krivého, Feglovej a Balka (1996, s. 27) pre analýzu vzorcov voličského správania v medzivojnovom období najvhodnejšie, keďže politická scéna nového demokratického československého štátu už bola dostatočne vykryštalizovaná a transparentná. Konali sa v čase hospodárskej konjunktúry a relatívne stabilizovanej medzinárodnej situácie (Zemko 2004), pričom spoločnosť a štát ešte neboli poznačené hospodárskou, vnútropolitickou a medzinárodnou krízou 30. rokov. V týchto voľbách kandidovalo na Slovensku 15 politických subjektov, medzi ktoré patrili všetky významné československé strany. Menší počet kandidujúcich strán na Slovensku v porovnaní s celým Československom (19) súvisel predovšetkým s menším počtom nemeckých strán. Pre analýzu boli vybrané tie politické strany a volebné koalície, ktoré vo voľbách v mestskom prostredí dosiahli viac ako 2 % hlasov (tab. 1 a 2). Týchto 10 politických strán a koalícií získalo v mestách spolu 96,71 % hlasov, čo dostatočne vystihuje celú škálu vtedajších politických preferencií v rámci urbánneho prostredia na Slovensku.

Pre analýzu politických preferencií urbánneho prostredia v medzivojnovom období bolo potrebné vybrať súbor obcí, ktorý by čo najviac odrážal vtedajšiu sústavu miest na Slovensku. Oficiálne mali v tom období podľa zákonov 243/1922 Zb. z. a 335/1922 Zb. z. štatút mesta len Bratislava a Košice, ostatné historické mesta mali spolu s väčšími dedinami právny štatút veľkých obcí (Encyklopédia Slovenska 1979). Zo súčasných 140 miest boli do analýzy zaradené tie, ktoré mali štatút mesta aj pred rokom 1918 (Pašiak 1980). Toto kritérium splnilo 114 obcí, ktoré v práci nazývame mestami, aj keď podľa vtedajšieho zákona tento štatút nemali³.

Pre účely diferenciacie heterogénneho súboru 114 miest a identifikácie špecifických typov politického prostredia jednotlivých skupín miest bola využitá

² Štvrtá konfliktná línia mesto – vidiek je vzhľadom na zameranie štúdie len na urbánne prostredie irelevantná.

³ Viaceré mestá zaradené do analýzy zmenili po roku 1929 svoj názov. V šiestich prípadoch sa zmenil celý názov (Veľký Diosek/Sládkovičovo, Stará Ďala/Hurbanovo, Guta/Kolárovo, Parkan/Štúrovo, Svätý Kríž nad Hronom/Žiar nad Hronom, Mestečko/Leopoldov), v piatich prípadoch sa zmenila časť názvu (Veľká Bytča/Bytča, Brezno nad Hronom/Brezno, Liptovský Svätý Mikuláš/Liptovský Mikuláš, Turčiansky Svätý Martin/Martin, Štubnianske Teplice/Turčianske Teplice), v dvoch prípadoch sa v názve zmenilo len jedno písmeno (Lipiany/Lipany, Kráľovský Chlumec/Kráľovský Chlmec). Pre zjednotenie a lepšiu orientáciu používame v článku súčasné názvy miest, na niektorých miestach (najmä v tabuľkách a grafoch) v skrátenej verzii.

Tab. 1 – Celé a skrátené názvy relevantných politických strán a volebných koalícií v parlamentných voľbách v roku 1929

Celý názov politickej strany/volebnej koalície	Názov používaný v článku
Hlinková slovenská ľudová strana	HSLŠ
Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu	Agrárnici
Krajinská kresťansko-socialistická strana, Maďarská národná strana, Spišskonemecká strana	Maďarsko-nemecká koalícia
Komunistická strana Československa	Komunisti
Československá sociálnodemokratická strana robotnícka	Sociálni demokrati
Československá národná demokracia (spolu so Slovenskou národnou stranou a ruským národným blokom)	Národní demokrati
Československá strana národnosocialistická	Národní socialisti
Československá strana lidová	Lidovci
Volebný blok poľských a židovských strán	Poľské a židovské strany
Československá živnostensko-obchodnícka stredostavovská strana	Živnostníci a obchodníci

metóda zhlukovej analýzy, ktorú vo volebnej geografii v Česku a na Slovensku aplikovali napr. Blažek a Kostecký (1991), Madleňák (2012), Gyárfašová a Krivý (2013), Kostecký a Šimon (2015). V štatistickom programe SPSS bola použitá zhluková analýza *K-means*, ktorá sa snaží vytvoriť zhluky s čo najväčšími rozdielmi stredných hodnôt analyzovaných premenných (Jefferson West 2005). Každý zhluk resp. skupina miest predstavuje špecifický typ politického prostredia s jedinečným vzorcom volebných ziskov 10 politických strán. Jednotlivé zhluky resp. typy miest sú s istou dávkou generalizácie pomenované podľa jedného alebo dvoch politických subjektov, ktoré vo vzorci jeho volebných preferencií dominujú a určujú tak jeho špecifickú politickú orientáciu.

Keďže počet zhlukov je potrebné zdefinovať vopred, bola analýza postupne realizovaná pre 6 až 12 zhlukov. Aj keď každý z týchto výsledkov by bolo možné použiť a interpretovať, zámerom bolo vybrať taký počet zhlukov, ktorý by pomohol čo najlepšie vystihnúť politickú diferenciáciu súboru 114 miest. Kým niektoré výrazné typy politického prostredia sa ukázali už pri šiestich zhlukoch („HSLŠ“, „agrárnici“, „sociálni demokrati“, „Maďari“, „komunisti / Maďari a Nemci“, „priemer“), pri narastajúcom počte zhlukov sa vždy objavil nejaký nový špecifický typ politického prostredia, čím sa zároveň posilňovala špecifická politická orientácia v rámci už predtým identifikovaných typov. Pri siedmich zhlukoch sa ako nový objavil typ „národní demokrati / Židia“, pri ôsmich zhlukoch sa typ „HSLŠ“ rozčlenil na dve časti podľa miery dominancie tejto strany („HSLŠ A“ a „HSLŠ B“), pri deviatich sa od zhluku „HSLŠ B“ odčlenil celkovo najmenší, avšak veľmi špecifický typ „lidovci / HSLŠ“. Pri väčšom počte zhlukov sa už neukázal žiaden nový výrazne špecifický typ, išlo skôr o štiepenie predtým identifikovaných typov na zhluky s menším počtom miest. Pri deviatich zhlukoch zároveň nastala situácia, že každá

z ôsmich politických strán, ktoré sa na základe analýzy rozptylu (ANOVA testu) ukázali ako signifikantné na hladine významnosti 0,01⁴, významne určovala politický profil aspoň jedného z deviatich identifikovaných zhlukov resp. typov politického prostredia.

Analýza jednotlivých typov politických prostredí obsahuje okrem špecifického vzorca politických preferencií aj charakteristiku národnostnej, religióznej a veľkostnej štruktúry miest v identifikovaných zhlukoch, ako aj polohy týchto miest v rámci regiónov Slovenska. Teória konfliktných línií je aplikovaná najskôr pri charakteristike stranického systému, kedy boli relevantné politické strany zaradené vo vzťahu k trom hlavným konfliktným líniám (*cleavages*) centrum – periféria, štát – cirkev a vlastníci – pracujúci (Lipset, Rokkan 1967). Pozícia jednotlivých miest a identifikovaných zhlukov vo vzťahu k týmto trom osiam štiepenia sa následne odvíjala od volebných ziskov analyzovaných politických strán v nich.

3. Výsledky parlamentných volieb v roku 1929 a charakteristika stranického systému

Voľby do PS NZ v roku 1929 sa konali predčasne, po tom ako konzervatívno-agrárnickú vládu tzv. panskej koalície opustila HSLS, ktorá mala vo vláde 2 ministerské kreslá (Olivová 2000). Voľby do PS NZ upravoval zákon 123/1920 Zb. z., novelizovaný v rokoch 1925 a 1927, ktorý v súlade s ústavou zakotvoval všeobecné, tajné a rovné hlasovacie právo a pomerný volebný systém, čím umožňoval politickú reprezentáciu aj rôznym menšinám, predovšetkým národnostným. Zákon zároveň neobmedzoval formovanie volebných koalícií. Vo vzťahu k volebnej účasti platila volebná povinnosť, z ktorej zákon povoľoval presne stanovené výnimky. Československo bolo rozdelené na 22 volebných krajov (do roku 1925 ich bolo 23), ktorým bol podľa počtu obyvateľov pridelený určitý počet poslaneckých mandátov.⁵

V rámci celého Československa zvíťazila agrárna strana, na druhom mieste sa umiestnila sociálna demokracia, tretí skončili národní socialisti (tab. 2). Všetky tieto tri strany zaznamenali oproti predchádzajúcim voľbám nárast voličských

⁴ Na hladine významnosti 0,01 neboli pre zhlukovú analýzu signifikantné strany *národní socialisti* a *strana živnostníkov a obchodníků*. Stredné hodnoty volebných ziskov týchto dvoch strán sa v žiadnom z identifikovaných typov významne neodchyľujú od ich priemeru v rámci urbánneho prostredia. Pre úplnosť volebných vzorcov jednotlivých identifikovaných typov sú v tabuľkách č. 5 a 6 uvedené aj tieto dve strany s poznámkou o ich štatistickej významnosti. Je zaujímavé, že tieto dve strany nedokázali na rozdiel od ostatných ôsmich analyzovaných politických zoskupení vyhrať voľby v žiadnom z miest.

⁵ Systém pridelovania mandátov jednotlivým strán bol pomerne komplikovaný, podrobnejšie o volebnom zákone a volebnom systéme Zemko (2004, 2008).

Tab. 2 – Súhrnné výsledky parlamentných volieb v roku 1929

Politický subjekt	Mestá na Slovensku		Vidiiek na Slovensku		Slovensko		Československo	
HSLŠ	20,90	71 242	30,58	332 441	28,27	403 683	5,76	425 051
Maďarsko-nemecká koalícia	19,08	65 036	14,89	161 881	15,89	226 917	3,49	257 372
Sociálni demokrati	14,07	47 959	8,05	87 547	9,49	135 506	13,05	963 462
Komunisti	13,28	45 262	9,84	106 980	10,66	152 242	10,20	753 220
Poľské a židovské strany	6,85	23 348	0,95	10 331	2,36	33 679	1,42	104 556
Agrári	6,68	22 784	23,56	256 195	19,54	278 979	14,97	1 105 000
Národní socialisti	6,29	21 426	2,07	22 542	3,08	43 968	10,39	767 328
Živnostníci a obchodníci	4,47	15 232	1,37	14 902	2,11	30 134	3,94	291 209
Národní demokrati	2,98	10 153	4,01	43 592	3,76	53 745	4,87	359 547
Lidovci	2,11	7 185	2,70	29 363	2,56	36 548	8,44	623 340
ostatné strany a koalície	3,29	11 201	1,97	21 433	2,29	32 634	23,47	1 734 894
Spolu	100	340 828	100	1 087 207	100	1 428 035	100	7 384 979

Zdroj: Údaje za Československo a Slovensko: Šuchová (2004); údaje za mestá a vidiek: vlastné prepočty podľa databázy Krivý (2016).

hlasov. Úspech sociálnej demokracie bol navyše posilnený aj ziskom nemeckých sociálnych demokratov, ktorí sa stali najsilnejšou stranou v nemeckom prostredí (na Slovensku však získali minimum hlasov). Za týmito stranami, ktoré sa stali jadrom budúcej vládnej koalície, nasledovala opozičná komunistická strana, ktorá zaznamenala oproti voľbám 1925 výrazný prepád hlasov. Voličské straty zaznamenali aj ďalšie dve významnejšie strany, a to lidovci a HSLŠ, ktorá sa v rámci celorepublikových výsledkov umiestnila až na siedmom mieste.

Voľby na Slovensku vyhrala s 28,27 % hlasov HSLŠ, ktorej voličská základňa (95 % hlasov) sa nachádzala takmer výlučne na Slovensku. Strana pod vedením katolíckeho kňaza Andreja Hlinku mala konzervatívne zameranie, vystupovala proti modernizácii a sekularizácii. Hlavným bodom jej politického programu však bola požiadavka autonómie Slovenska, čím sa dostávala do opozície voči centralisticky resp. čechoslovakisticky orientovaným stranám (Bartlová 1992a). Ich najvýznamnejším reprezentantom bola agrárna strana, ktorú hlinkovci považovali za svojho hlavného politického rivala (Osyková 2012). Agrári, zdôrazňujúci význam strednej triedy a princípy individualizmu a súkromného vlastníctva, opierali svoju podporu o maloroľníkov a stredných roľníkov, ale aj o remeselníkov, živnostníkov a obchodníkov. Z pozície najsilnejšej vládnej strany podporovali realizáciu pozemkovej reformy, ktorá bola jednou z najdôležitejších tém týchto volieb (Zuberec 1992). Na Slovensku sa umiestnili na druhom mieste (19,54 %). Nasledovala koalícia dvoch maďarských strán a Spišskonemeckej strany (15,89 %). Podobne ako pri HSLŠ, aj voličská základňa tohto volebného zoskupenia bola sústredená predovšetkým na Slovensku (88 % volebných ziskov). V koalícii dominovala Krajinská kresťansko-socialistická strana, ktorá bola hlavným politickým

Tab. 3 – Mestá s najvyššími volebnými ziskami jednotlivých politických strán a koalícií
1. časť

HSLŠ		Maďarsko-nemecká koalícia		Sociálni demokrati		Komunisti		Agrárnici	
Detva	84,52	Moldava n. B.	73,97	Hnúšťa	49,35	Medzev	51,98	Myjava	53,67
Tvrdošín	75,96	Hurbanovo	58,62	Tisovec	45,11	Sládkovičovo	48,03	Hanušovce n/T.	50,19
Žiar n. Hr.	73,28	Rim. Sobota	54,39	Senica	42,81	Železovce	41,69	Brezová p/Br.	43,63
Trstená	69,96	Šamorín	53,04	Malacky	40,79	Gelnica	34,79	Giraltovce	37,66
Námestovo	65,03	V. Kapušany	51,47	Žarnovica	38,18	V. Meder	31,70	Modra	34,40
St. Ľubovňa	62,49	Senec	51,16	Stupava	36,18	Filákov	31,68	Trebišov	31,43
Bojnice	62,04	Rožňava	50,58	Leopoldov	34,85	Komárno	28,35	Tisovec	23,97
Nová Baňa	56,68	Sobrance	49,66	B. Štiavnica	34,75	Kolárovo	27,55	Dubnica n/V.	20,02
Púchov	55,28	Tornaľa	47,63	Martin	32,93	Dobšiná	27,29	Dolný Kubín	19,11
Ružomberok	54,75	Jelšava	47,14	Spiš. N. Ves	29,47	Kr. Chlmec	26,74	Snina	18,96

2. časť

Poľské a židovské strany		Národní socialisti		Živnostníci a obchodníci		Národní demokrati (so SNS a rusínskym národným blokom)		Lidovci	
<i>Turč. Teplice</i>	35,26	Vrútky	21,93	Brezová p/Br.	19,83	<i>Brezno</i>	29,25	<i>Bytča</i>	35,32
<i>Medzilaborce</i>	29,15	Košice	13,66	Senica	19,45	<i>Lipt. Mikuláš</i>	21,61	Stropkov	31,88
<i>Michalovce</i>	26,72	Leopoldov	13,50	Dunaj. Streda	19,33	Lipt. Hrádok	21,53	Rajec	29,25
Humenné	23,88	Zvolen	12,89	Topoľčany	14,89	Snina	19,92	Čadca	18,22
Bardejov	22,34	Medzilaborce	11,40	Vranov n. T.	11,58	Medzilaborce	19,71	Veľký Šariš	16,26
Sobrance	22,18	Štúrovo	11,31	Námestovo	11,20	Dolný Kubín	14,44	Kys. N. Mesto	15,41
N. Mesto n. V.	18,82	Šaľa	10,05	N. Mesto n. V.	10,41	Revúca	11,80	St. Ľubovňa	13,01
Bytča	15,67	Bratislava	9,92	Tisovec	9,68	Turč. Teplice	11,58	Ilava	12,53
Giraltovce	15,48	Sečovce	9,07	Stupava	9,64	Vrútky	11,40	Bojnice	11,15
Stropkov	15,29	Spiš. St. Ves	8,95	Štúrovo	8,96	Martin	11,18	Spiš. St. Ves	9,84

Pozn.: Zvýraznené sú mestá, v ktorých daná politická strana/koalícia aj zvíťazila.

reprezentantom maďarskej menšiny. Išlo o konzervatívnu stranu s katolíckym pozadím a negativistickým vzťahom k československej štátnosti (Zelenák 1992). Ten bol aj hlavným dôvodom spojenectva so stranou spišských Nemcov, ktorí boli promaďarsky orientovaní, stáli na pozíciách Veľkého Uhorska a spišského regionalizmu (Kováč 1992). Na štvrtom a piatom mieste skončili komunisti (10,66 %) a sociálni demokrati (9,49 %). Kým komunisti za hlavného politického súpera považovali sociálnych demokratov, tí sa v predvolebnej kampani vymedzovali predovšetkým voči HSLŠ (Osyková 2012). Národní demokrati kandidovali na Slovensku v koalícii so Slovenskou národnou stranou (SNS) a rusínskym národným blokom. Spolu dostali 3,76 % hlasov. Nasledovali národní socialisti (3,08 %) a lidovci (2,56 %), ktorí mali na Slovensku podstatne nižšiu podporu ako v Česku. Volebný

blok poľských a židovských strán (2,36 %) bol na Slovensku podporovaný takmer výlučne židovským obyvateľstvom koncentrovaným predovšetkým v mestách, zatiaľ čo v Česku bola preň dôležitá aj podpora poľskej menšiny. Poslednou stranou, ktorá bola so ziskom 2,1 % zaradená do analýzy, bola živnostnícko-obchodnícka strana (tab. 3).

Predmetom záujmu tejto štúdie sú politické preferencie miest na Slovensku, ktoré sa od celoslovenských výsledkov výrazne líšia, pričom najvýraznejší rozdiel existuje v prípade dvoch najsilnejších strán, a to HSĽS a agrárnikov. Hlinkovcom sa síce podarilo zvíťaziť aj v mestskom prostredí (20,98 %), avšak nie tak výrazne ako v celoslovenskom meradle. Voličská základňa agrárnej strany bola sústredená predovšetkým na vidieku (23,56 %), pričom v mestách obsadila so ziskom 6,68 % až šieste miesto. Druhým najúspešnejším politickým subjektom v mestách bola maďarsko-nemecká koalícia (19,08 %), nasledovali sociálni demokrati (14,07 %), komunisti (13,28 %) a blok poľských a židovských strán (6,85 %). Podobne ako v prípade celoslovenských výsledkov sa nad 2% zisku dostali aj národní socialisti (6,29 %), strana živnostníkov a obchodníkov (4,47 %), koalícia národných demokratov (2,98 %) a ľudovci (2,11 %). Týchto 10 analyzovaných politických subjektov získalo v mestách na Slovensku spolu 96,71 % platných hlasov.

4. Veľkostná, národnostná a religiózna štruktúra systému miest Slovenska na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia

Podľa sčítania obyvateľov z roku 1930 (Krivý 2016), žilo na Slovensku 3 329 793 obyvateľov, z toho 851 785 obyvateľov v analyzovanej skupine miest (25,58 %). Platný hlas vo voľbách 1929 odovzdalo 340 828 z nich, čo predstavuje takmer štvrtinu (23,87 %) všetkých platných hlasov na Slovensku.

Pri zámere analyzovať politické preferencie mestského prostredia je potrebné zdôrazniť, že tzv. mestský spôsob života sa veľmi výrazne líši napríklad v súvislosti s veľkosťou mesta, ale môže naň vplývať aj sociálno-ekonomická skladba obyvateľov či rôzne historické aspekty, ako napríklad postavenie a význam mesta v minulosti. Veľkostná štruktúra systému miest Slovenska bola koncom 20. rokov 20. storočia podstatne odlišná od dnešnej. V analyzovanom období bola najväčším mestom na Slovensku Bratislava (123 844 obyvateľov), nasledovali Košice (70 117), Trnava (23 948), Nové Zámky (22 457), Prešov (21 775), Nitra (21 283) a Komárno (21 158). Do kategórie miest s počtom obyvateľov od 10 000 do 20 000, ktoré by sa vo vtedajšom kontexte dali považovať za stredne veľké mestá, patrilo 12 miest (Žilina, Ružomberok, Lučenec, Banská Štiavnica, Spišská Nová Ves, Levice, Piešťany, Trenčín, Michalovce, Banská Bystrica, Zvolen a Kolárovo). Nasleduje 29 miest v kategórii od 5 000 do 10 000 obyvateľov. Patrili sem napríklad Martin, Vrútky, Levoča, Kežmarok a Šahy. Najviac, až 53 miest, bolo vo veľkostnej kategórii 2 000

až 5 000 obyvateľov. Patrili sem aj mestá, ktoré boli v porovnaní s dnešnou situáciou na podstatne nižších pozíciách v rámci veľkostnej štruktúry, ako napríklad Prievidza, Dubnica n/Váhom, Poprad, Zlaté Moravce alebo Vranov n/Topľou, ktoré vďaka industrializácii zaznamenali výrazný nárast počtu obyvateľov až v neskorších obdobiach. Predposlednú skupinu miest s počtom obyvateľov od 1 000 do 2 000 predstavuje 12 miest. Najmenším mestom s počtom obyvateľov pod 1 000 boli koncom 20. rokov Turčianske Teplice (552).

Na volebné výsledky v medzivojnovom období mala veľký vplyv národnostná a konfesijná štruktúra (Zemko 2004, 2008; Bahna, Krivý 2016), ktorá bola v porovnaní s dnešným stavom oveľa diverzifikovanejšia, pričom v urbánnom prostredí bola táto diverzifikácia ešte výraznejšia. Podľa sčítania obyvateľov v roku 1930 a našich prepočtov žilo na Slovensku v analyzovanej skupine miest 66,51 % Čechoslovákov⁶, 14,9 % Maďarov, 7,98 % Nemcov, 5,34 % Židov⁷, 0,49 % Rusov a Maľorusov⁸, 0,65 % občanov inej národnosti a 4,13 % cudzincov, ktorí zväčša nemali volebné právo. Podiel Rómov nebol pri sčítaní obyvateľov v roku 1930 zisťovaný. V porovnaní s celoslovenským priemerom bol v mestskom prostredí väčší podiel Nemcov a Židov, na strane druhej mierne nižší podiel Slovákov, Maďarov a Rusínov.

Obyvatelia maďarskej národnosti boli, podobne ako dnes, koncentrovaní v regiónoch a mestách južného Slovenska. Mestom s najvyšším podielom Maďarov bolo Kolárovo (94,45 %), nasledovali Veľký Meder (85,7 %) a Šamorín (76,85 %). Viac ako polovicu obyvateľov tvorili Maďari v ďalších 12 mestách (zoradené zostupne podľa podielu Maďarov: Želiezovce, Moldava n/Bodvou, Veľké Kapušany, Sládkovičovo, Komárno, Filakovo, Kráľovský Chlmec, Štúrovo, Senec, Šahy, Tornaľa a Hurbanovo). Od 20 do 50 % obyvateľov maďarskej národnosti mali mestá Rožňava, Dunajská Streda, Nové Zámky, Rimavská Sobota, Levice, Galanta, Šaľa a Lučenec. Skupinu miest s významnejším podielom Maďarov uzatvárajú Košice (16,41 %) a Bratislava (15,25 %). Ďalšou početnou národnostnou menšinou v mestách na Slovensku boli Nemci, ktorí boli regionálne koncentrovaní predovšetkým na Spiši, v Bratislave a jej okolí, a v oblasti stredoslovenských banských miest.⁹

⁶ Metodika sčítania obyvateľov v roku 1930, v súlade so štátoprávnou koncepciou medzivojnového Československa, nerozlišovala pri národnostnej štruktúre národnosť českú a slovenskú, ale spoločnú, československú. Nedá sa preto presne zistiť, koľko z toho bolo Čechov a koľko Slovákov, ale je možné predpokladať, že na Slovensku sa k tejto národnosti hlásili predovšetkým Slováci.

⁷ V mestách sa k židovskej národnosti hlásilo 45 494 (5,34 %), zatiaľ čo k izraelskému vierovyznaniu až 99 263 obyvateľov (11,65 %). Značná časť Židov sa teda v rámci národnostnej štruktúry hlásila k iným národnostiam, podľa Nesládkovej (2008) 9 % k maďarskej a viac ako 32 % k československej národnosti (v roku 1921 to bolo 16,5 % k maďarskej a 22 % k československej).

⁸ Túto skupinu, ktorá sa v rámci sčítania 1930 oficiálne zisťovala, predstavovali obyvatelia prevažne rusínskej, v menšej miere ukrajinskej národnosti.

Rusíni a Ukrajinci, koncentrovaní na severovýchodnom Slovensku, predstavovali významnejší podiel obyvateľov (nad 10 %) len v jednom meste, a to v Medzilaborciach (30,35 %).

Veľmi významnou menšinou v mestách na Slovensku boli Židia. Ich zaradenie v rámci národnostnej a konfesionálnej štruktúry je veľmi špecifické (viď pozn. 7). Reálnejší obraz o podiele židovského obyvateľstva v mestách preto poskytuje konfesionálna štruktúra, v rámci ktorej bolo izraelitské vierovyznanie¹⁰ (11,65 %) druhým najrozšírenejším za väčšinovými rímskokatolíkmi (69,47 %). V trinástich mestách bol podiel obyvateľov hlásiacich sa k izraelitskému náboženstvu nad 20 %¹¹, väčšie zastúpenie dosahovali predovšetkým v mestách na východnom Slovensku.

V konfesionálnej štruktúre miest nasledovali po rímskokatolíkoch a židoch evanjelici a. v. (10,38 %). Ich najvyššie zastúpenie (nad 50 %) bolo v dvoch regiónoch – na Myjave (Myjava 85,39 % a Brezová pod Bradlom 81,86 %) a v Gemeri-Malohonte (Tisovec 56,06 %, Hnúšťa 52,56 % a Revúca 50,06 %). Nasleduje 21 miest s podielom evanjelikov a. v. nad 20 %, a to v regiónoch Gemeru (Jelšava, Dobšiná), horného Liptova (Litovský Mikuláš, Liptovský Hrádok), dolnej Oravy (Dolný Kubín), Turca (Martin, Vrútky, Turčianske Teplice), stredoslovenských miest (Banská Bystrica, Brezno, Zvolen, Krupina), v okolí Bratislavy (Modra, Pezinok, Sv. Jur) a na Záhorí (Senica). Na východnom Slovensku žili evanjelici a. v. predovšetkým na Spiši (Gelnica, Spišská Belá, Kežmarok) a v mestách Giraltovce (27,67 %) a Hanušovce n/Topľou (35,53 %). Z hľadiska národnostného išlo predovšetkým o Slovákov a Nemcov.

Ďalším vierovyznaním zastúpeným predovšetkým v mestách na severovýchodnom Slovensku boli gréckokatolíci (2,66 %). Všetkých 5 miest s podielom gréckokatolíkov nad 20 % sa nachádza na Zemplíne (Medzilaborce 40,28 %, Trebišov 37,27 %, Sobrance 36,07 %, Sečovce 27,71 % a Michalovce 24,21 %). Národnostne boli gréckokatolíci predovšetkým medzi Slovákami a Rusínmi. Poslednou významnejšou konfesiou v mestách (2,36 %) boli príslušníci reformovanej cirkvi (kalvíni), ktorí boli predovšetkým v maďarskom etnickom prostredí. V ňom sa nachádza aj 6 miest s podielom kalvínov nad 20 %¹². Konfesionálnu štruktúru

⁹ Mestá s najvyšším podielom Nemcov: Medzev (77,72 %), Gelnica (46,97 %), Kežmarok (35,65 %), Spišská Belá (34,39 %), Dobšiná (27,58 %), Podolínec (26,77 %), Bratislava (26,49 %), Poprad (26,11 %), Sv. Jur (24,8 %), Pezinok (21,8 %), Kremnica (13,27 %) a Spišská Nová Ves (13,27 %).

¹⁰ Tento termín bol v rámci sčítania obyvateľov v roku 1930 oficiálne používaný.

¹¹ Mestá s najvyšším podielom obyvateľov izraelitského vierovyznania: Dunajská Streda (42,26 %), Stropkov (37,19 %), Medzilaborce (34,31 %), Vranov n/Topľou (32,77 %), Humenné (32,17 %), Bardejov (29,29 %), Michalovce (29,18 %), Galanta (29,12 %), Sečovce (26,84 %), Topoľčany (25,11 %), Kráľovský Chlmec (24,74 %), Sobrance (22,08 %) a Hanušovce n/Topľou (20,06 %).

miest Slovenska uzatvára kategória, ktorá bola pri sčítaní v roku 1930 označená ako „iné a bez vyznania“. K tejto kategórii sa najvyšší podiel obyvateľov prihlásil v Medzilaborciach (23,03 %), kde „iné vierovyznanie“ reprezentovali pravoslávni veriaci. Nasledovala Bratislava (15 %) a ďalších 5 miest s podielom tejto kategórie vyšším ako 10 % (Komárno, Štúrovo, Šahy, Nové Zámky a Košice).

5. Typológia miest podľa politických preferencií vo voľbách 1929

Zhlukovou analýzou bol súbor 114 miest rozdelený na 9 skupín, z ktorých každá predstavuje špecifický typ politického prostredia. Kompletne vzorce politických preferencií jednotlivých zhlukov pozostávajúce zo stredných hodnôt volebných ziskov analyzovaných politických subjektov sú uvedené v tabuľke 4. Vo väčšine z identifikovaných zhlukov viac či menej výrazne dominuje buď jedna (v piatich zhlukoch) alebo dve (v troch zhlukoch) politické strany a koalície, ktoré určujú jej špecifickú politickú orientáciu a podľa ktorých boli jednotlivé zhľuky resp. typy miest s istou mierou generalizácie pomenované. Zisky týchto určujúcich politických subjektov sú vo vzorcoch politických preferencií jednotlivých typov (tab. 4) zvýraznené s upozornením, koľkonásobne prevyšujú svoj priemerný zisk v urbánnom prostredí. V dvoch typoch („*Lidovci/HSLŠ*“ a „*Národní demokrati/Židia*“) nie je určujúcim subjektom strana s najvyšším priemerným ziskom (HSLŠ), ale práve strana (lidovci) resp. strany (národní demokrati a blok poľských a židovských strán), ktoré v rámci zhluku získali najvyšší násobok hlasov v porovnaní s priemerom vo všetkých mestách. Posledný, deviaty zhluk („*Priemer/Maďari a Nemci*“) je špecifický tým, že v ňom významnejšie nedominuje žiadna zo strán (s výnimkou mierneho nadpriemeru maďarsko-nemeckej koalície), pričom zisky väčšiny ostatných strán sa v tomto zhluku pohybujú okolo priemeru.

Zaradenie jednotlivých miest k identifikovaným typom ukazuje tabuľka 5 resp. obrázok 1, ktorý zároveň znázorňuje rozmiestnenie a veľkostnú štruktúru analyzovanej sústavy miest. Národnostnú a religióznu štruktúru, ako aj priemernú veľkosť miest v jednotlivých identifikovaných typoch zobrazuje tabuľka 6.

5.1. HSLŠA

Prvý typ je špecifický jednoznačnou dominanciou celkovo najsilnejšej strany HSLŠ. Jej stredná hodnota volebných ziskov je v rámci zhluku viac ako trojnásobná v porovnaní s priemerom vo všetkých mestách. Všetky ostatné strany sú

¹² V. Meder (31,57 %), Kráľovský Chlmec (29,72 %), V. Kapušany (28,73 %), Tornaľa (25,94 %), Želiezovce (24,13 %) a Moldava n/Bodvou (21,55 %).

Tab. 4 – Volebné vzorce identifikovaných zhlukov resp. typov miest

1. časť

Politická strana	Priemer v mestách v %	Zhlinky/typy miest				
		HSL'S A	HSL'S B	Lidovci/ HSL'S	Agrárci	Sociálni demokrati
HSL'S	20,90	70,47 <u>3,4x</u>	45,41 2,2x	35,84 1,7x	15,98	23,52
Maďarsko-nemecká koalícia	19,08	1,69	4,43	1,36	1,96	6,19
Sociálni demokrati	14,07	3,01	9,66	11,03	11,98	31,30 <u>2,2x</u>
Komunisti	13,28	2,39	8,49	3,29	6,49	8,02
Agrárci	6,68	6,18	8,30	9,07	<u>41,83</u> <u>6,3x</u>	7,86
Poľské a židovské strany	6,85	3,42	7,46	8,44	6,16	4,05
Národný socialisti	6,29	1,75	4,30	1,56	2,78	6,17
Živnostníci a obchodníci	4,47	3,41	5,02	2,41	6,05	5,86
Národný demokrati	2,98	1,83	1,45	0,61	4,16	3,34
Lidovci	2,11	5,44 2,6x	4,04 1,9x	26,19 <u>11,4x</u>	1,71	1,37

2. časť

Politická strana	Priemer v mestách v %	Zhlinky/typy miest			
		Národný demokrati / Židia	Maďari	Komunisti / Maďari a Nemci	Priemer / Maďari a Nemci
HSL'S	20,90	24,03	5,16	4,58	19,68
Maďarsko-nemecká koalícia	19,08	5,00	51,48 <u>2,7x</u>	33,22 1,7x	28,57 1,5x
Sociálni demokrati	14,07	8,23	4,89	8,75	8,40
Komunisti	13,28	10,09	13,88	<u>31,86</u> <u>2,4x</u>	13,07
Agrárci	6,68	10,11	6,34	5,83	4,50
Poľské a židovské strany	6,85	17,43 <u>2,5x</u>	6,80	3,78	7,25
Národný socialisti	6,29	6,13	4,02	3,28	5,96
Živnostníci a obchodníci	4,47	4,94	3,16	3,63	5,01
Národný demokrati	2,98	11,78 <u>4x</u>	1,50	0,84	3,49
Lidovci	2,11	1,71	0,69	0,74	1,43

v tomto zhľuku v úzadí, a to vrátane lidovcov, ktorí síce získali viac ako dvojnásobok priemeru, ale pre charakter zhľuku nie sú až takí určujúci ako Hlinkoví ľudovci. Do typu bolo zaradených 7 miest s najvyššími ziskami pre HSL'S (tab. 3). Na severnom Slovensku to boli všetky mestá na hornej Orave (Tvrdošín, Trstená, Námestovo) a Stará Ľubovňa na hornom Spiši. Na strednom Slovensku boli do typu zaradené Detva, s celkovo najvyšším podielom hlasov pre víťaznú stranu v rámci celého súboru miest (84,52 %), Bojnice a Žiar n/Hronom, ktorý bol v tej dobe tretím najmenším mestom na Slovensku a s názvom Svätý Kríž n/Hronom bol známy ako letné sídlo banskobystrického biskupa. Z hľadiska veľkostnej štruktúry ide o typ miest s najmenším priemerným počtom obyvateľov, s výnimkou

Tab. 5 – Zaradenie miest k jednotlivým typom na základe zhukovej analýzy

HSLS A	HSLS B	Lidovci/HSLS	Agrárnici	Sociálni demokrati
Tvrdošín	Ružomberok	Čadca	Myjava	Senica
Trstená	Bánovce n. B.	Bytča	Brezová	Malacky
Námestovo	Topoľčany	Rajec	Modra	Stupava
Detva	Prievidza	V. Šariš	Giraltovce	Gbely
Žiar n. Hron.	K. N. Mesto	Stropkov	Hanušovce n. T.	Holíč
Bojnice	P. Bystrica		Trebišov	Pezinok
St. Ľubovňa	Púchov			Trnava
	Ilava			Leopoldov
	Dubnica n. V.			Šurany
	Trenč. Teplice			Žarnovica
	Piešťany			B. Štiavnica
	Hlohovec			Kremnica
	Skalica			Zvolen
	Svätý Jur			Vrútky
	Nová Baňa			Martin
	Krupina			Žilina
	Spiš. St. Ves			Spiš. N. Ves
	Sp. Podhradie			Hnúšťa
	Lipany			Tisovec
	Vranov n. T.			
	Sečovce			
Národní demokrati / Židia	Maďari	Komunisti / Maďari a Nemci	Priemer/ Maďari a Nemci	
Brezno	Senec	Sládkovičovo	Bratislava	
L. Mikuláš	Šamorín	Galanta	Košice	
L. Hrádok	N. Zámky	V. Meder	D. Streda	
D. Kubín	Hurbanovo	Kolárovo	Šaľa	
Trenčín	Levice	Komárno	Nitra	
N. Mesto n. Váhom	Šahy	Štúrovo	Vráble	
Sereď	R. Sobota	Želiezovce	Z. Moravce	
Turč. Teplice	Tornaľa	Filakovo	B. Bystrica	
Bardejov	Jelšava	Lučenec	Revúca	
Michalovce	Rožňava	Kr. Chlmec	Prešov	
Humenné	Moldava n. B.	Medzev	Sabinov	
Snina	Veľké	Gelnica	Levoča	
Medzilaborce	Kapušany	Dobšiná	Krompachy	
	Sobrance		Poprad	
			Kežmarok	
			Spiš. Belá	
			Podolíne	

Detvy (7 324) majú všetky mestá v zhuku menej ako 3 000 obyvateľov. Zhuk je zároveň špecifický etnicky a konfesiónálne najhomogénnejším prostredím, podiel Slovákov (93,69 %) a rímskokatolíkov (92,71 %) je tu zo všetkých identifikovaných typov najvyšší. Celkovo ide o veľmi konzervatívne prostredie silne ovplyvňované katolíckou cirkvou.

Obr. 1 – Typy miest na Slovensku podľa politických preferencií vo voľbách 1929

5.2. HSL'S B

Druhý zhluk je vzhľadom na počet zaradených miest (21) najväčší. Opäť v ňom dominuje HSL'S, ale už nie tak výrazne ako v predchádzajúcom type. Zisky ostatných strán sa približujú k priemeru, pričom nad priemer sa okrem lidovcov dostávajú aj agrárnici, poľské a židovské strany a strana živnostníkov a obchodníkov. Na strane druhej tu podpriemerné zisky dosahovali ľavicové strany. Z hľadiska veľkosti je skupina rôznorodejšia, najväčším mestom je Ružomberok (15 663), v ktorom pôsobil predseda HSL'S Andrej Hlinka, najmenším Spišská Stará Ves (1 120) na Zamagurí. Najviac miest tohto typu sa nachádza na Považí (Hlohovec, Piešťany, Trenčianske Teplice, Dubnica n/Váhom, Ilava, Púchov, Považská Bystrica, Kysucké Nové Mesto) a hornej Nitry (Bánovce n/Bebravou, Prievidza, Topoľčany). Ďalšími mestami v zhluke sú Skalica a Svätý Jur na západnom Slovensku, Nová Baňa a Krupina na strednom Slovensku, Spišské Podhradie, Lipany, Vranov n/Topľou a Sečovce na východnom Slovensku.

5.3. Lidovci/HSL'S

Tretí typ síce čiastočne nadväzuje na predchádzajúce dva (zvýšenou podporou HSL'S), ale je špecifický netradične vysokou (viac ako 11násobok priemeru) podporou lidovej strany. Do najmenšieho identifikovaného zhuku patrí len päť miest, z toho tri sa nachádzajú v okolí Žiliny (Bytča, Rajec a Čadca) a dve na východnom Slovensku (Veľký Šariš a Stropkov). V skladbe obyvateľov je dominancia Slovákov a katolíkov druhá najvyššia po type „HSL'S A“. Typu „HSL'S A“ sa tento typ podobá aj veľkosťou miest, ktorá je v priemere druhá najmenšia.

Zhluhy „HSL'S A“, „HSL'S B“ a „Lidovci/HSL'S“ dokazujú, že voličská základňa týchto dvoch ľudových strán, ktoré ešte vo voľbách 1920 kandidovali spoločne, a neskôr sa rozišli predovšetkým v otázke postoja k vnútornému usporiadaniu Československa (autonomistické verus čechoslovakistické resp. centralistické zameranie), sa opierala o podobné politické, etnické a konfesijné homogenne, a predovšetkým konzervatívne prostredie. Obe strany mali zároveň väčšiu podporu na slovenskom vidieku a z mestského prostredia dominovali predovšetkým v malých mestách. V súperení v rámci tohto prostredia ťahala za kratší koniec centralisticky orientovaná ľudová strana, ktorej sa nad hlinkovcami podarilo vyhrať len v jednom meste, v Bytči, z okolia ktorej (Dlhé Pole) pochádzal hlavný predstaviteľ lidovcov na Slovensku, Martin Mičura, v rokoch 1925–1938 minister pre správu Slovenska (Bartlová 1992b).

5.4. Agrárnici

Ďalší typ sa vyznačuje dominanciou agrárnej strany, ktorá v ňom dosahuje viac ako 6násobok priemeru. Do tohto typu patrí len 6 miest lokalizovaných v dvoch regiónoch, na západnom Slovensku Myjava, Brezová pod Bradlom a Modra, na východnom Slovensku Giraltovce, Hanušovce n/Topľou a Trebišov. Tento zhluk zároveň združuje všetky mestá, v ktorých sa druhej najsilnejšej strane na Slovensku podarilo vyhrať (tab. 3). Počtom obyvateľov ide o menšie mestá (najväčšia v skupine Myjava s 9 323 obyvateľmi), pre ktoré je charakteristické predovšetkým vysoké zastúpenie evanjelikov a. v. slovenskej národnosti (tab. 6). Vyššie zastúpenie gréckokatolíkov je spôsobené tým, že polovica miest v zhluku leží na severovýchodnom Slovensku.

5.5. Sociálni demokrati

Charakter piateho typu určuje sociálna demokracia, ktorá v ňom dosahovala viac ako dvojnásobné zisky v porovnaní s priemerom v mestách všeobecne. Ich politickým súperom v zhluku bola HSLS, jej zisky sa tu však pohybujú len mierne nad priemerom. Vo väčšine miest (v 12) dokázala sociálna demokracia hlinkovcov poraziť. Vzhľadom na viac-menej ľavicovú politickú orientáciu tejto skupiny miest je zaujímavá výrazne podpriemerná podpora komunistickej strany. Zloženie zhluku jasne naznačuje, že ide o významnejšie priemyselné mestá v prevažne slovenskom prostredí. Mestá v tejto skupine ležia takmer výlučne (s výnimkou Spišskej Novej Vsi) na západnom a strednom Slovensku, čo súvisí aj s rozmiestnením priemyselnej bázy. Zároveň ide o typ s druhou najvyššou priemernou veľkosťou miest. Najväčšími mestami v skupine sú Trnava (23 948) a Žilina (17 451), najmenšími Žarnovica (2 265) a Hnúšťa (1 735). Do zhluku patria významné železničné uzly ako Leopoldov, Šurany, Zvolen a Vrútky. Ľavicovú orientáciu týchto miest podčiarkujú aj zisky ďalšej nekomunistickej ľavicovej strany, národných socialistov (tab. 3). Zaujímavým je región Záhorie, ktorého všetky mestá s výnimkou Skalice patria k tomuto typu (Senica, Malacky, Stupava, Holíč a Gbely). Ďalším regiónom so zvýšeným výskytom miest tohto typu je stredné Pohronie (okrem Zvolena aj Banská Štiavnica, Kremnica a Žarnovica). Z hľadiska religiózneho síce dominujú rímskokatolíci, ale mierne nadpriemerné zastúpenie tu majú aj evanjelici, najmä v mestách Malohontu (Hnúšťa, Tisovec) a Turca (Martin, Vrútky).

5.6. Národní demokrati/Židia

Šiesty typ nepôsobí na prvý pohľad veľmi jednoliato, zhuková analýza sem totiž zaradila 13 miest s politickými preferenciami určenými viac ako dvoj- resp. trojnásobnou podporou dvoch menších strán, a to koalície národných demokratov, SNS a rusínskeho národného bloku na strane jednej a volebného bloku poľských a židovských strán na strane druhej. Časť miest (Brezno, Liptovský Mikuláš, Liptovský Hrádok, Snina), bola do zhľuku zaradená kvôli výraznej podpore koalície národných demokratov (tab. 3), časť sa vyznačuje nadpriemernou preferenciou bloku poľských a židovských strán (Bardejov, Michalovce, Humenné, Trenčín, Nové Mesto n/Váhom, Sereď) a v časti miest dochádza k prieniku týchto dvoch preferencií (Dolný Kubín, Turčianske Teplice a Medzilaborce). Koalícii národných demokratov sa podarilo vyhrať len v dvoch mestách, a to v Brezne, kde dlhé roky pôsobil vtedajší predseda SNS Martin Rázus a v Liptovskom Mikuláši, ktorý patril k centráam národno-emancipačného hnutia a SNS tu mala silné zázemie hlavne v evanjelickom prostredí, čo platí aj pre mestá Liptovský Hrádok, Dolný Kubín a Turčianske Teplice. Ďalšími mestami so silnou preferenciou tejto koalície boli vďaka podpore rusínskeho národného bloku aj Snina a Medzilaborce. Na strane druhej bola podpora bloku poľských a židovských strán vo väčšine miest v zhľuku (okrem Brezna a Sniny) nadpriemerná, v troch mestách (Medzilaborce, Michalovce a Turčianske Teplice) dokonca tento blok voľby vyhral. Na Slovensku, kde bol podiel Poliakov (na rozdiel od Moravy a hlavne Sliezska) minimálny, sa volebná podpora bloku poľských a židovských strán opierala predovšetkým o obyvateľov izraelitského vierovyznania (19,72 %), ktoré bolo najvyššie práve v tomto type (tab. 6). Z tohto dôvodu označujeme tento typ pre zjednodušenie názvom „Národní demokrati/Židia“.

5.7. Maďari

Siedmy typ je špecifický veľmi jasnou dominanciou maďarsko-nemeckej koalície (tab. 4). Z ostatných strán sa na mierne nadpriemernú úroveň dostala len podpora komunistickej strany. Do skupiny bolo zaradených 13 miest z regiónov južného Slovenska s prevahou maďarského obyvateľstva. Mestá v skupine sú z rôznych veľkostných kategórií, najväčšími sú Nové Zámky (22 457) a Levice (12 576), najmenšími Moldava n/Bodvou (2 172) a Sobrance (1 522). Ďalšími mestami v tomto type sú Senec, Šamorín, Hurbanovo, Šahy, Rimavská Sobota, Tornaľa, Jelšava, Rožňava a Veľké Kapušany. Z hľadiska národnostnej štruktúry (tab. 6) majú v mestách väčšinu Maďari (s čím súvisí aj nadpriemerný podiel kalvínov), avšak ich prevaha nad obyvateľmi slovenskej národnosti nie je taká výrazná ako v prípade nasledujúceho typu. Výnimku v tomto smere predstavujú Sobrance, kde bol pomer Slovákov

a Maďarov 71,09 % ku 6,77 %, ale zisk maďarsko-nemeckej koalície (49,66 %) bol v súlade so vzorcom definujúcim tento zhľuk. Nastáva podobná situácia, akú budeme podrobnejšie opisovať v poslednom type, kedy pravdepodobne značná časť obyvateľov hlásiacich sa k slovenskej národnosti volila maďarsko-nemeckú koalíciu. Nemci (tab. 6) resp. mestá s významnejším podielom Nemcov sa v tomto type, na rozdiel od ďalších dvoch typov, vyskytujú minimálne, takmer trojnásobnú podporu maďarsko-nemeckej koalície je teda možné pripísať maďarskému obyvateľstvu. Preto bol tento typ, na rozdiel od nasledujúcich dvoch, pre zjednodušenie označený názvom „Maďari“.

5.8. Komunisti / Maďari a Nemci

Aj tento zhľuk zahŕňa mestá predovšetkým z maďarského prostredia, avšak na rozdiel od predchádzajúceho typu v ňom popri maďarsko-nemeckej koalícii dominuje veľmi výrazne preferencia komunistickej strany, ktorá mala na rozdiel od českých krajín v rámci menej industrializovaného Slovenska, silnejšie pozície na menšinových, predovšetkým maďarských územiach južného Slovenska (Zemko 2004; Bahna, Krivý 2016). Komunisti sa tu orientovali nielen na priemyselných, ale najmä na poľnohospodárskych robotníkov, ktorí boli zväčša nespokojní s realizáciou pozemkovej reformy, a komunisti túto reformu, spolu s celým ekonomickým a politickým systémom československého štátu, ostro kritizovali. Kým maďarsko-nemecká koalícia pod vedením kresťansko-socialistickej strany získavala v maďarskom a nemeckom menšinovom prostredí skôr konzervatívne orientovaných voličov, komunistická strana oslovovala ľavicových voličov, u ktorých sociálni demokrati ani národní socialisti neboli kvôli svojej centralistickej československej orientácii populárni. Skupinu tvorí 13 miest, 10 z maďarského prostredia (Galanta, Sládkovičovo, Veľký Meder, Kolárovo, Štúrovo, Želiezovce, Filakovo, Lučenec a Kráľovský Chlmec) a 3 mestá s významným podielom Nemcov (Medzev, Gelnica a Dobšina).

5.9. Priemer / Maďari a Nemci

Posledný typ je charakteristický mierne nadpriemernými ziskami maďarsko-nemeckej koalície, ktorá dokázala vyhrať voľby vo väčšine (14) miest v zhľuku. Druhým špecifickým znakom tohto typu sú zisky ostatných politických strán viac či menej v blízkosti priemeru v mestskom prostredí. Skupina 17 miest zaradených do tohto typu je však značne heterogénna, nielen z hľadiska počtu obyvateľov, ale najmä z hľadiska národnostnej štruktúry. Napriek tomu je možné v rámci nej identifikovať predovšetkým skupinu šiestich miest na Spiši (Kežmarok, Levoča,

Tab. 6 – Národnostná a religiózna štruktúra identifikovaných typov miest

Vybrané charakteristiky	Priemer v mestách v %	Zhľuky/typy miest						
		HSLS A	HSLS B	Lidovci/HSLS	Agrárnici	Soc. dem.	Národní demokrati/ Židia	Maďari
Čechoslováci	66,51	93,69	87,44	91,65	90,86	87,13	78,59	39,53
Maďari	14,90	0,31	1,24	0,13	1,00	2,33	1,96	46,72
Nemci	7,98	0,67	3,43	0,43	1,47	5,17	3,24	1,74
Židia	5,34	2,43	4,64	3,71	2,20	3,01	9,24	6,74
Rímskokatolíci	69,47	92,71	79,35	85,17	31,96	74,45	56,78	69,57
Gréckokatolíci	2,66	1,26	1,81	1,54	10,24	0,4	7,67	1,62
Evanjelici a. v.	10,38	0,64	5,97	1,84	50,84	14,4	12,13	7,67
Kalvíni	2,36	0,09	0,25	0,10	0,57	0,38	0,62	7,66
Izraeliti	11,65	4,69	10,54	10,74	5,17	7,35	19,72	10,99
Iné / bez vyznania	3,47	0,61	2,08	0,61	1,22	3,02	3,08	2,49
Priem. počet obyvateľov	7 472	2 552	4 760	3 595	4 673	7 696	5 861	6 247
								6 643
								17 808

Tab. 7 – Výsledky volieb 1929 v dvoch najväčších mestách na Slovensku

Mesto	Maďarsko- nemecká koalícia	Soc. dem.	HSLS	Komunisti	Nár. soc.	Poľské a židovské strany	Živnostníci a obchodníci	Nár. dem.	Agrárnici	Lidovci	Ost. strany	Spolu
Bratislava	19,55	17,01	13,42	10,65	9,92	5,83	3,72	3,77	2,74	0,76	12,63	100
Košice	30,91	11,64	9,25	14,15	13,66	5,65	5,19	2,77	2,70	2,13	1,95	100

Tab. 8 – Vybrané charakteristiky špecifickej skupiny miest v rámci typu Priemer / Maďari a Nemci

Mestá	Čechoslováci	Maďari	Nemci	Židia	Izraeliti	Maďarsko-nemecká koalícia	Poľské a židovské strany
Nitra	86,75	4,52	2,62	4,33	17,90	22,22	9,17
Zlaté Moravce	86,96	6,48	0,90	3,20	12,84	34,84	7,42
Vráble	87,57	4,18	0,45	5,05	9,02	26,37	3,65
Banská Bystrica	83,90	3,82	4,26	4,47	9,62	21,25	10,96
Revúca	83,68	7,04	1,06	4,73	5,68	37,54	4,41
Prešov	75,89	4,30	4,35	7,82	18,21	32,01	13,49
Sabinov	72,66	2,90	3,78	7,37	11,78	23,95	6,89
Priemer skupiny	82,49	4,75	2,49	5,28	12,15	28,31	8,00
Priemer v 9. zhľuku	58,95	13,01	14,7	6,26	14,23	28,68	7,13

Poprad, Spišská Belá, Podolíneec a Krompachy), kde popri väčšine Slovákov žila aj značná menšina Nemcov. K tomuto typu boli zaradené aj dve najväčšie mestá na Slovensku, Bratislava a Košice, ktorých volebný vzorec (tab. 7) je značne diverzifikovaný, vďaka nemeckej a maďarskej menšine sa v nich podarilo vyhrať maďarsko-nemeckej koalícii (v prípade Bratislavy len s veľmi malým náskokom pred sociálnou demokraciou).

Špecifickým mestom v skupine je Dunajská Streda, v ktorej žila vedľa maďarskej väčšiny aj početná židovská menšina. Mesto sa napriek maďarskej väčšine nezaradilo ani k jednému z dvoch predchádzajúcich typov. Popri víťaznej maďarsko-nemeckej koalícii (33,31 %) bola podpora židovského a časti maďarského elektorátu diverzifikovaná medzi viaceré strany (zaujímavý je napríklad takmer 20 % zisk strany živnostníkov a obchodníkov).

Špecifickú skupinu v rámci tohto typu predstavujú mestá s jednoznačnou väčšinou Slovákov (nad 80 % v mestách Nitra, Vráble, Zlaté Moravce, Banská Bystrica a Revúca, nad 70 % v mestách Prešov a Sabinov; tab. 8). Maďarsko-nemecká koalícia v nich napriek tomu získala viac ako 20 % hlasov (v prípade Zlatých Moraviec, Revúcej a Prešova dokonca viac ako 30 %), čo sa zďaleka nezhoduje s podielom Maďarov a Nemcov v týchto mestách. Skutočný podiel Maďarov a Nemcov môže navyše znižovať jav, že časť obyvateľov židovskej národnosti sa hlásila nielen k Slovákom, ale často aj k Nemcom a Maďarom. Ani prípadný predpoklad, že časť židovského obyvateľstva mohla hlasovať popri bloku poľských a židovských strán aj za maďarsko-nemeckú koalíciu, nedokáže celkom pokryť jej zisky bez toho, aby sme pri týchto mestách neuvažovali o podpore u časti slovenských voličov. Vysvetlením môže byť, že časť obyvateľov hlásiaca sa k československej národnosti sympatizovala vo voľbách 1929 s maďarsko-nemeckým politickým zoskupením zameraným negativisticky a revizionisticky voči československému štátu. Je to v súlade so zistením Bahnu a Krivého (2016), že maďarsko-nemecká koalícia

získala časť hlasov (16 %) od slovenských voličov. Zemko (2004) tento fenomén vysvetľuje tak, že najmä v mestskej populácii existovala kategória „štatistických Slovákov“, ktorí sa síce hlásili k československej národnosti a ich etnický pôvod bol slovenský, ale svojím dovtedajším životom a zmýšľaním boli naďalej spojení s Uhorskom, pričom tento postoj mohli vďaka tajnému hlasovaniu vyjadriť práve vo voľbách. Z hľadiska našej typológie miest sa to najviac týka práve posledného typu.

6. Pozícia miest a identifikovaných zhlukov vo vzťahu k hlavným konfliktným líniam

Teória konfliktných línii (Lipset, Rokkan 1967) vychádza z členenia spoločnosti na rôzne segmenty, s ktorými politické strany nadväzujú väzby a v rámci politickej súťaže zastupujú ich záujmy. Systém politických strán a ich volebné súperenie tak odrážajú vnútorné štiepenie spoločnosti pozdĺž tzv. osí štiepenia alebo konfliktných línii (*cleavages*). V špecifických podmienkach jednotlivých štátov pôsobia tieto štiepenia v rôznej intenzite resp. v rôzne modifikovanej podobe. V rámci analýzy politického prostredia identifikovaných zhlukov resp. typov miest sa v podmienkach medzivojnového Slovenska pokúsime aplikovať tri zo štyroch základných konfliktných línii definovaných Lipsetom a Rokkanom (1967), a to centrum – periféria, štát – cirkev a vlastníci – pracujúci.

Konfliktná línia centrum – periféria mala podobu súboja o existenciu a charakter štátu, kde na strane jednej (centrum) stáli strany, ktoré boli oporou politického a ekonomického systému medzivojnového Československa, kým na strane druhej (periféria) boli strany, ktoré nesúhlasili s ekonomickým a politickým zriadením a vnútorným usporiadaním štátu, resp. s jeho samotnou existenciou. Kopstein a Wittenberg (2009) hovoria v tomto kontexte o štiepení na systémové a antisystémové strany, pričom túto konfliktnú líniu považujú v medzivojnovom Československu za hlavnú. K systémovým stranám patrilo predovšetkým päť strán označovaných ako tzv. hradná päťka (agrárnici, sociálni demokrati, národní socialisti, národní demokrati a ľudovci). Tieto strany s celoštátnou pôsobnosťou predstavovali oporu liberálno-demokratickej trhovo-ekonomickej a viac-menej sekulárnej, ale aj centralistickej podoby štátu. Práve tieto strany sa po voľbách 1929 stali základom vládnej koalície (Olivová 2000). Z desiatich analyzovaných politických zoskupení by sme do tejto skupiny mohli zaradiť aj stranu živnostníkov a obchodníkov a blok poľských a židovských strán, ktoré sa voči takýmto nastaveniam systému nestavali antagonisticky. Do skupiny antisystémových strán na periférii sme v súlade s Kopsteinom a Wittenbergom (2009) zaradili tri analyzované strany, z ktorých každá sa voči štátu a jeho systému vymedzovala iným spôsobom. Maďarsko-nemecká koalícia sa stavala negatívne voči samotnej

existencii československého štátu (Zelenák 1992). Komunisti boli v antagonizme s politickým systémom liberálnej demokracie, ako aj ekonomickým systémom trhovej ekonomiky medzivojnového Československa. Tretia strana, HSLS, sa stavala antagonisticky voči vnútornému usporiadaniu štátu, predovšetkým voči pražskému centralizmu a čechoslovakistickej koncepcii štátu. Jedným z hlavných bodov programu bolo riešenie tzv. slovenskej otázky, teda postavenia Slovenska v rámci Československa, čo malo za cieľ osloviť nacionalistické prostredie. HSLS bola zároveň v antagonizme so sekulárnou podobou štátu, čo oslovovalo konzervatívne prostredie a predstavovalo druhý pilier volebnej podpory tejto strany (Lipták 1992, Bartlová 1992a).

S hlavnou konfliktnou líniou centrum – periféria tak bezprostredne súviseli ďalšie dve tradičné osi štiepenia. Prvou z nich je konfliktná línia štát verzus cirkev, v prenesenom zmysle sekularizmus verzus konzervativizmus. Stranami zastávanými sekulárnou podobou štátu boli takmer všetky centralistické čechoslovakistické strany (s výnimkou lidovcov) a komunisti. Na ideách konzervativizmu a úzkom vzťahu predovšetkým s katolíckou cirkvou stavali lidovci, HSLS a tiež maďarsko-nemecká koalícia na čele s Krajinskou kresťansko-socialistickou stranou. Volebný blok poľských a židovských strán je v rámci tejto konfliktnej línie ťažké zaradiť.

Konfliktná línia vlastníci – zamestnanci má socioekonomický charakter a v súčasnosti sa často označuje aj ako delenie na pravicu a ľavicu. Na pravú stranu politického spektra je možné zaradiť agrárnikov, národných demokratov, lidovcov a živnostnícko-obchodnícku stranu. Prvé tri z nich (zároveň strany centra) mali na Slovensku voličskú základňu na vidieku, kde ich elektorát predstavovali okrem štátnych zamestnancov, inteligencie, remeselníkov, živnostníkov a obchodníkov aj vlastníci pôdy resp. roľníci (Lipták 1992). Podstatou pravicovej orientácie bol teda skutočne vzťah k súkromnému vlastníctvu. S istou mierou generalizácie bola k pravici zaradená aj HSLS, aj keď socio-ekonomická os štiepenia u nej nezohrávala až takú významnú úlohu ako prvé dve konfliktné línie (periféria/antisystémovosť a konzervativizmus). Na strane druhej stáli ľavicové strany reprezentované sociálnymi demokratmi, národnými socialistami a na krajnej ľavici komunistami. Ich voličskú základňu predstavovali popri časti štátnych zamestnancov a inteligencie predovšetkým robotníci resp. zamestnanci (Lipták 1992, Zemko 2004). Ich voličská základňa bola sústredená prevažne v mestách. Vzorce politických preferencií vychádzajúce zo vzťahu pravica – ľavica a mesto – vidiek tak boli v medzivojnovom období značne odlišné od dnešných (Madleňák 2012; Plešivčák 2012, 2013, 2014; Kostecký, Krivý 2015), a oveľa viac sa približovali Rokkanovmu konceptu tradičných konfliktných línií (Lipset, Rokkan 1967). Strany reprezentujúce národnostné menšiny odzrkadľovali heterogénnu sociálnu, ekonomickú a stavovskú štruktúru ich voličov, preto je v rámci pravicovo – ľavicového štiepenia ťažké jednoznačne zaradiť maďarsko-nemeckú koalíciu a blok poľských a židovských strán.

Štvrtá tradičná konfliktná línia mesto – vidiek bola na Slovensku v medzivojnovom období tiež prítomná. Pri porovnaní urbánneho a rurálneho prostredia boli stranami s podstatne vyššou podporou v mestách (tab. 2) sociálni demokrati, národní socialisti, strana živnostníkov a obchodníkov a poľsko-židovský blok. Mierne vyššiu podporu v mestách v porovnaní s vidiekom mali komunisti a maďarsko-nemecká koalícia. Stranami so silnejšou voličskou základňou na vidieku boli dve najvýznamnejšie strany na Slovensku a hlavní rivali politického zápasu, HSLS a agrármici. Popri týchto dvoch stranách boli na vidieku mierne úspešnejšie aj dve menšie strany, a to ľudovci a národní demokrati. Vzhľadom na zameranie článku na urbánne prostredie sa analýza diferenciácie politických preferencií miest sústreďuje na prvé tri osi štiepenia, ktoré pôsobia naprieč urbánnym (aj rurálnym) prostredím. Zaradenie jednotlivých miest a pozície identifikovaných zhlukov resp. typov miest vo vzťahu k trom hlavným konfliktným líniám znázorňujú obrázky 2 až 4.

Konfliktné línie sa v reálnej politickej súťaži prejavovali rivalitou medzi najvýznamnejšími stranami, ktorá sa odohrávala v rôznej miere v rôznych politických prostrediach, a vplývala tak na zaradenie jednotlivých miest a identifikovaných politických typov resp. zhlukov miest vo vzťahu k najvýznamnejším osiam štiepenia.

V rámci slovenského etnického prostredia prebiehal súboj predovšetkým medzi dvoma najsilnejšími stranami na Slovensku, ľudákmi a agrárnikmi. V pozadí ich súperenia stáli dve konfliktné línie (centrum – periféria resp. sekularizmus – konzervativizmus), pravicovo – ľavicová os štiepenia bola v tomto prípade v úzadí. Pôsobenie týchto konfliktných línií sa v grafoch na obr. 2 až 4 prejavuje inverznou pozíciou zhlukov miest „HSLS A“ na strane jednej a „agrárnických“ miest na strane druhej. V oboch prípadoch ide predovšetkým o menšie prevažne poľnohospodárske mestá. Platí to aj pre najväčšie mestá v týchto zhlukoch (Myjava u „agrárnikov“ a Detva u „HSLS A“), ktoré mali síce viac ako 9 000 resp. 7 000 obyvateľov, ale išlo o disperzné poľnohospodárske osídlenie, ktoré zatiaľ nebolo významnejšie poznačené industrializáciou. V istom zmysle išlo o pokračovanie súboja, ktorý prebiehal prevažne vo vidieckom prostredí, kde bol dôležitou otázkou týchto volieb postoj k pozemkovej reforme, za ktorú niesli hlavnú zodpovednosť agrármici. Úlohu pri tomto súperení zohrávalo aj konfesionalnej štiepenie, kedy sa evanjelici a. v. (mestá v regióne Myjava a evanjelické enklávy na východnom Slovensku) skôr prikláňali k idei sekulárneho československého štátu a negatívne sa vymedzovali voči konzervativizmu reprezentovanému HSLS, ktorú si spájali s katolíckou cirkvou.

Ďalším významným politickým súperením, ktoré sa odohrávalo v rámci slovenského, ale tentokrát v oveľa väčšej miere aj v rámci mestského prostredia, bol súboj medzi ľudákmi a sociálnymi demokratmi. Kým ľudáci sa v kampani najviac vymedzovali voči agrárnikom, sociálni demokrati považovali za najsilnejšieho súpera práve ľudákov (Osyková 2012), pričom úlohu tu zohrávali všetky tri analyzované

Obr. 2 – Pozícia miest a zhukov na konfliktných liniách centrum/periféria a štát/cirkev

Obr. 3 – Pozícia miest a zhlukov na konfliktných líniách centrum/periféria a ľavica/pravica

Obr. 4 – Pozícia miest a zhlukov na konfliktných liniách štát/cirkev a ľavica/pravica

konfliktné línie. Hlavnými reprezentantmi týchto dvoch politických prostredí sú v rámci urbánneho prostredia zhľady miest „sociálni demokrati“ na strane jednej a „HSLs A“ a „HSLs B“ na strane druhej. Vo všetkých troch grafoch stoja tieto skupiny miest v úplnom antagonizme, pričom úlohu zohrávajú všetky tri analyzované konfliktné línie. Zatiaľ čo etnické štiepenie v tomto prípade nezohrávalo takmer žiadnu úlohu, z hľadiska konfesionalnej štruktúry sa evanjelici a. v. priklonili skôr k „sociálnym demokratom“. Ide predovšetkým o evanjelické mestá v regiónoch Turiec a Malohont, ktoré na rozdiel od evanjelických miest v „agrárnickej“ skupine mali viac priemyselný charakter. Keďže aj v prípade „sociálno-demokratickej“ skupiny miest dominovali katolíci, stálo konfesionalné štiepenie skôr v úzadí voči trom analyzovaným konfliktným líniam.

V pozadí súperenia dvoch strán reprezentujúcich ľavicové a sekulárne politické prostredie, sociálnych demokratov a komunistov, stojí predovšetkým konfliktná línia centrum – periféria. V tomto súboji už zohrávalo úlohu aj etnické štiepenie, keďže komunisti boli vďaka svojej antisystémovosti pre ľavicovo orientovaných voličov maďarskej a nemeckej národnosti oveľa prijateľnejší ako sociálni demokrati reprezentujúci hlavné idey československého štátu, voči ktorému sa títo voliči stavajú zásadne antagonisticky. Vidno to aj na grafoch (obr. 2 až 4), kde sú typy miest „sociálni demokrati“ a „komunisti/Maďari a Nemci“ spoločne na strane ľavicových a sekulárnych strán, ich pozíciu odlišuje len konfliktná línia centrum – periféria.

V rámci maďarského prostredia, ktoré stálo vo vzťahu ku konfliktnej línii centrum – periféria takmer výlučne na strane periférie, pôsobila predovšetkým sekulárno – konzervatívna (a čiastočne aj pravicovo – ľavicová) konfliktná línia, čo sa prejavilo v súperení antisystémovej a konzervatívnej maďarsko-nemeckej koalície (typ „Maďari“) na strane jednej a antisystémovej ale ľavicovej a sekulárnej komunistickej strany (typ miest „komunisti/Maďari a Nemci“), ktorá sa tu opierala nielen o priemyselných, ale aj poľnohospodárskych robotníkov (Bahna, Krivý 2016). Na grafoch (obr. 2 až 4) majú mestá v type „Maďari“ skutočne konzervatívnejšie a pravicovejšie pozície ako mestá v zhľadu „komunisti/Maďari a Nemci“, pričom na osi centrum – periféria ležia spoločne na strane periférie.

Z hľadiska Nemcov bolo ich zastúpenie najvyššie v zhľadoch „priemer/Maďari a Nemci“, „komunisti/Maďari a Nemci“ a „sociálni demokrati“ (tab. 6), čo naznačuje, že volili nielen maďarsko-nemeckú koalíciu a komunistov, ale aj ďalšie strany vrátane sociálnych demokratov, čo je aj v súlade so zisteniami Bahnu a Krivého (2016). Aj v prípade Nemcov tak pôsobilo sekulárno – konzervatívne a pravicovo – ľavicové štiepenie.

Mestá v zhľadu „národní demokrati/Židia“ majú na grafoch pomerne veľký rozptyl, čo je spôsobené aj vyššie opisovanými špecifikami tohto zhľadu, ktorý určujú výrazne nadpriemerné preferencie národných demokratov a poľsko-židovského bloku. S istou mierou generalizácie ide o typ politického prostredia

s preferenciou systémových, pravicových a sekulárnych strán, pôsobia naň teda všetky tri konfliktné línie, avšak nie tak výrazne ako v prípade iných identifikovaných typov.

Špecifický charakter posledného typu miest („priemer/Maďari a Nemci“), ktorý sa okrem mierne nadpriemernej podpory maďarsko-nemeckej koalície vyznačuje priemernými ziskami pre ostatné politické strany a koalície, sa odráža aj v grafoch (obr. 2 až 4), kde sa tieto mestá pohybujú viac či menej v blízkosti priesečníkov osí štiepenia, čo naznačuje politickú nevyhranenosť tohto prostredia vo vzťahu k trom analyzovaným konfliktným líniam.

7. Záver

Článok ponúka detailnejší pohľad na politické preferencie mestského prostredia na Slovensku v medzivojnovom období. Súbor 114 analyzovaných miest je na základe volebných ziskov desiatich najvýznamnejších politických subjektov rozdelený pomocou zhlukovej analýzy do deviatich zhlukov resp. skupín miest (tab. 4). Každý z identifikovaných zhlukov tak predstavuje špecifický typ politického prostredia s originálnym vzorcom volebných preferencií. Tieto typy sú charakterizované z hľadiska národnostnej a religióznej štruktúry, ale aj z hľadiska veľkosti a geografickej polohy v rámci regiónov Slovenska.

Naša analýza síce potvrdila, že etnické a konfesijné štiepenie spoločnosti zohrávalo v medzivojnovom období významnú úlohu (Zemko 2004; Bahna, Krivý 2016), avšak pre komplexnejšie vysvetlenie diferenciácie politických preferencií skúmaného súboru miest sa ako veľmi vhodná ukázala aplikácia konfliktných línii identifikovaných Lipsetom a Rokkanom (1967). Aj keď sa pri snahách adaptovať túto teóriu na súčasné vzorce volebného správania ukazujú predovšetkým v strednej a východnej Európe značné limity dané časovým a priestorovým kontextom, na základe ktorého bola sformulovaná (Bornisher 2009; Evans, Whitefield 2000), v našej štúdii sme ukázali, že v prípade medzivojnového Československa je možné túto teóriu efektívne aplikovať. V tomto kontexte je zaujímavé, ako sa v relatívne mladom demokratickom systéme bezprostredne rozvinuli pomerne veľmi logické vzorce voličského správania, ktoré sa následne preniesli aj do diferenciácie veľmi heterogénnej sústavy miest na Slovensku.

V porovnaní so súčasnosťou (Evans, Whitefield 1998; Madleňák 2012; Voda, Pink 2015) sa zdá byť vplyv hlavných konfliktných línii oveľa signifikantnejší. Na rozdiel od súčasnosti pôsobila veľmi výrazne konfliktná línia centrum – periféria, ktorá odrážala postoj politických strán vo vzťahu k základným charakteristikám medzivojnového Československa (centralizmus, sekularizmus, liberálna demokracia, trhová ekonomika), resp. voči samotnej existencii československého štátu (v prípade maďarsko-nemeckej koalície na čele s Krajinskou kresťansko-socialistickou

stranou). V takomto kontexte je možné v súlade s Kopsteinom a Wittenbergom (2009) hovoriť aj o štiepení na systémové a antisystémové strany. Pôsobenie urbánno-rurálnej konfliktnej línie zvýrazňovala skutočnosť, že vidiek a agrárny sektor mali silného reprezentanta vo forme agrárnej strany (Zuberec 1992). Ľavicové a sekulárne prostredie bolo v porovnaní so súčasnosťou oveľa viac koncentrované v mestách.

Etnické štiepenie bolo podobne ako dnes významné, avšak v oveľa väčšej miere pôsobilo v súčinnosti s tromi analyzovanými konfliktnými líniami, kedy napr. maďarské prostredie bolo (na rozdiel od súčasnosti) rozdelené na ľavicovo-sekulárne a konzervatívne prostredie. Aj na pozadí konfesijného štiepenia je možné nájsť vplyv niektorých ďalších konfliktných línii. Príkladom je slovenské protestantské prostredie, ktoré všeobecne stálo na strane systémových (centralistických sekulárnych) strán, avšak socio-ekonomickou osou štiepenia bolo rozdelené medzi typ „agrárnici“ (pravica, vidiek) a „sociálni demokrati“ (ľavica, mesto). Tradičné konfliktné línie (*cleavages*) tak vhodným spôsobom doplnili doteraz zdôrazňované etnické a religiózne štiepenie (Zemko 2004; Bahna, Krivý 2016), a pomohli charakterizovať identifikované typy politického prostredia v rámci medzivojnovej sústavy miest na Slovensku.

Súčasný priestorový vzorec politických preferencií sú v porovnaní s medzivojnovým obdobím značne modifikované. Analyzovaná sústava miest prešla za posledné storočie veľmi dynamickým vývojom, ktorý je pri ďalšom výskume potrebné zohľadniť (napr. zmeny demografickej štruktúry, socialistická industrializácia a urbanizácia). Ako zaujímavý príklad pre ďalší výskum uvedieme vývoj ľavicového politického prostredia, ktoré bolo v medzivojnovom období reprezentované predovšetkým (v rámci majoritného slovenského prostredia) skupinou miest „sociálni demokrati“. Do tohto typu patrili napr. významné železničné uzly (Žilina, Zvolen, Vrútky, Leopoldov, Šurany či Spišská Nová Ves) alebo staršie priemyselné centrá (mestá na Záhorí, Trnava, Kremnica, Banská Štiavnica). Na strane druhej však vzorec volebnej podpory strany hlásiacej sa k sociálnej demokracii v súčasnosti zahŕňa skôr mestá a regióny predstavujúce (nielen) v medzivojnovom období prevažne konzervatívne a nacionalistické prostredie reprezentované identifikovanými typmi „HSLs A“ a „HSLs B“. Vysvetlenia je možné hľadať v sérii faktorov, od tzv. dedičstva HSLs (Krivý, Feglová, Balko 1996), cez industrializáciu, ktorá v neskorších obdobiach zasiahla veľmi výrazne práve túto skupinu miest (mestá na Považí, hornej Nitre či Pohroní ako Prievidza, Žiar nad Hronom alebo Detva; Mládek 1990), až po otázky týkajúce sa sociálno-demokratického charakteru resp. politicko-ideologickej orientácie strany Smer-SD. Podobne je možné skúmať vývoj historických priestorových volebných vzorcov v rámci krajne ľavicového, pravicového, nacionalistického či konzervatívneho prostredia.

Poznanie historických vzorcov volebného správania je pre komplexnejšie pochopenie širšieho kontextu súčasných politických preferencií jednotlivých

regiónov veľmi dôležité. Z tohto pohľadu môže byť naša práca východiskom pre ďalšie zaujímavé volebno-geografické štúdie, ktoré by hľadali súvislosti medzi historickými a súčasnými vzorcami volebného správania v regiónoch Slovenska.

Literatúra

- AGNEW, J. (1996): Mapping politics: how context counts in electoral geography. *Political geography*, 15, 2, 129–146.
- BAHNA, M., KRIVÝ, V. (2016): Ako volili národnosti a konfesie v parlamentných voľbách roku 1929 na Slovensku. Možnosti metód ekologickej interferencie. *Historický časopis*, 64, 1, 57–85.
- BAŇSKI, J., KOWALSKI, M., MAZUR, M. (2012): Spatial differences in voting behaviour among inhabitants of rural Poland as exemplified by parliamentary elections in the period 1993–2007. *Geografický časopis*, 64, 2, 91–109.
- BARTLOVÁ, A. (1992a): Hlinková slovenská ľudová strana. In: Lipták, L. (ed.): *Politické strany na Slovensku*. Archa, Bratislava, 109–121.
- BARTLOVÁ, A. (1992b): Československá strana lidová. In: Lipták, L. (ed.): *Politické strany na Slovensku*. Archa, Bratislava, 193–197.
- BAŠOVSKÝ, O. (1995): Súčasný stav a prognóza regionálnej a urbánnej štruktúry Slovenska a ekonomická transformácia. *Geografie*, 100, 2, 78–91.
- BLAŽEK, J., KOSTELECKÝ, T. (1991): Geografická analýza výsledku parlamentných volieb v roce 1990. *Geografie*, 96, 1, 1–14.
- BORNISHER, S. (2009): Cleavages politics in old and new democracies. *Living reviews in democracy*, 1–13, https://www.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/cis-dam/CIS_DAM_2015/WorkingPapers/Living_Reviews_Democracy/Bornschier.pdf (18. 1. 2017).
- COAKLEY, J. (2008): Centres, peripheries, and party systems: Nested secession processes in Great Britain and Ireland. *Political Geography*, 27, 7, 740–760.
- Encyklopédia Slovenska, III. zväzok (1979). Veda, Bratislava.
- EVANS, G., WHITEFIELD, S. (1998): The structuring of political cleavages in post-communist societies: the case of the Czech Republic and Slovakia. *Political studies*, 46, 115–139.
- EVANS, G., WHITEFIELD, S. (2000): Explaining the formation of cleavages in post-communist democracies. In: Klingemann, H. D., Mochmann, E., Newton, K. (eds.): *Elections in Central and Eastern Europe: the First wave*. Sigma, Berlin, 36–70.
- GYÁRFÁŠOVÁ, O., KRIVÝ, V. (2013): Vzorce voličského správania. In: Krivý, V. (ed.): *Ako sa mení slovenská spoločnosť*. Sociologický ústav SAV, Bratislava.
- JAŇCZAK, K. (2015): Phantom borders and electoral behaviour in Poland. Historical legacies, political culture and their influence on contemporary politics. *Erdkunde*, 69, 2, 125–137.
- JEFFERSON WEST, W. (2005): Regional cleavages in Turkish politics: An electoral geography of the 1999 and 2002 national elections. *Political Geography*, 24, 4, 499–523.
- JEHLIČKA, P., SÝKORA, L. (1991): Stabilita regionální podpory tradičních politických stran v českých zemích (1920–1990). *Geografie*, 96, 2, 81–85.
- KOPSTEIN, J. S., WITTENBERG, J. (2009): Does Familiarity Breed Contempt? Inter-Ethnic Contact and Support for Illiberal Parties. *Journal of Politics*, 71, 2, 414–428.
- KOSTELECKÝ, T., KRIVÝ, V. (2015): Urbánno-rurálne rozdiely voličského správania v Česku a na Slovensku. *Sociológia*, 47, 4, 390–413.

- KOSTELECKÝ, T., MIKEŠOVÁ, R., POLÁKOVÁ, M., ČERMÁK, D., BERNARD, J., ŠIMON, M. (2014): Koho volí vaši sousedé? Prostorové vzorce volebního chování na území Česka od roku 1920 do roku 2006, jejich změny a možné příčiny. Sociologické nakladatelství, Praha.
- KOSTELECKÝ, T., ŠIMON, M. (2015): Geografie politických orientací voličů v letech 1992–2013. In: Kostecký a kol. (eds.): Geografie výsledků parlamentních voleb: vzorce volebního chování v Česku 1992–2013. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 68–93.
- KOVÁČ, D. (1992): Spišskonemecká strana. In: Lipták, L. (ed.): Politické strany na Slovensku. Archa, Bratislava, 171–172.
- KOWALSKI, M. (2003): Polaryzacja zachowań wyborczych w Polsce jako rezultat cywilizacyjnego rozdarcia kraju. In: Kowalski, M. (ed.): Przestrzeń wyborcza Polski. PAN, Warszawa, 11–48.
- KRIVÝ, V. (2016): Výsledky volieb 1929–2016 za obce na Slovensku, http://sasd.sav.sk/sk/data_katalog_abs.php?id=sasd_2010001 (11. 11. 2016).
- KRIVÝ, V., FEGLOVÁ, V., BALKO, D. (1996): Slovensko a jeho regióny. Sociokultúrne súvislosti volebného správania. Nadácia Média, Bratislava.
- LIPSET, S. M., ROKKAN, S. (1967): Party Systems and Voter Alignments. The Free Press, New York.
- LIPTÁK, L. (1992): Politické strany na Slovensku. Archa, Bratislava.
- LÖWIS, S. (2015): Phantom borders in the political geography of East Central Europe: An introduction. Erdkunde, 69, 2, 99–106.
- MADLEŇÁK, T. (2012): Regionálna diferenciácia volebného správania na Slovensku (1998–2010). Veda, Bratislava.
- MLÁDEK, J. (1990): Teritoriálne priemyselné útvary Slovenska. UK, Bratislava.
- MIKUŠ, R., MÁLIKOVÁ, L. (2015): Patterns of electoral behavior in marginal rural communes: case study from eastern Slovakia. Human Geographies, 9, 1, 57–78.
- NESLÁDKOVÁ, L. (2008): Profesní a sociální charakteristika židovské populace v Československu za první republiky. Demografie, 50, 1, 1–14.
- OLIVOVÁ, V. (2000): Dějiny první republiky. Karolinum, Praha.
- OSIPIAN, A. L., OSIPIAN, A. L. (2012): Regional diversity and divided memories in Ukraine: contested past as electoral resource, 2004–2010. East European Politics and Societies, 26, 3, 616–642.
- OSYKOVÁ, L. (2012): Volebné kampane politických strán na Slovensku počas 1. ČSR. Veda, Bratislava.
- PAŠIAK, J. (1980): Človek a jeho sídla. Obzor, Bratislava.
- PEREPECHKO, A. S., KOLOSSOV, V. A., ZUMBRUNNEN, C. (2007): Remeasuring and rethinking social cleavages in Russia: Continuity and changes in electoral geography 1917–1995. Political Geography, 26, 2, 179–208.
- PLEŠIVČÁK, M. (2012): State of urban-rural cleavage in electoral preferences caused by socio-political situation. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Geographica, 43, 2, 83–99.
- PLEŠIVČÁK, M. (2013): Časopriestorové aspekty rurality volebnej podpory rozhodujúcich politických strán na Slovensku v celoštátnom a regionálnom kontexte v období 1998–2010. Politologický časopis, 2, 176–196.
- PLEŠIVČÁK, M. (2014): Otázka politického správania obyvateľov vidieka a mesta v krajinách bývalého východného bloku so špeciálnym akcentom situácie na Slovensku. Acta Geographica Universitas Comenianae, 58, 2, 229–242.
- SCALA, D. J., JOHNSON, K. M., ROGERS, L. T. (2015): Red rural, blue rural? Presidential voting patterns in a changing rural America. Political Geography, 48, 1, 108–118.

- SECOR, A. J. (2001): Ideologies in crisis: political cleavages and electoral politics in Turkey in the 1990s. *Political Geography*, 20, 5, 539–560.
- SIMON, A. (2009): Zabudnutí aktivisti. Príspevok k dejinám maďarských politických strán v medzivojnovom období. *Historický časopis*, 57, 3, 511–530.
- ŠIMON, M. (2015): Measuring phantom borders: The case of Czech/Czechoslovakian electoral geography. *Erdkunde*, 69, 2, 139–150.
- SZABÓ, B., TÁTRAI, P. (2016): Regional and social cleavages in the Slovak elections after the change of the regime. *Geografický časopis*, 68, 3, 195–212.
- ŠUCHOVÁ, X. (2004): Prílohy II – politický systém. In: Zemko, M., Bystrický, V. (eds.): Slovensko v Československu (1918–1939). Veda, Bratislava, 545–616.
- VODA, P., PINK, M. (2015): Explanation of spatial differentiation of electoral results in the Czech Republic and Slovak Republic. *Communist and Post-Communist Studies*, 48, 301–316.
- ZARYCKI, T. (2000): Politics in the periphery: political cleavages in Poland interpreted in their historical and international context. *Europe – Asia studies*, 52, 851–873.
- ZARYCKI, T. (2015): The electoral geography of Poland: between stable spatial structures and their changing interpretations. *Erdkunde*, 69, 2, 107–124.
- ZELENÁK, P. (1992): Krajinská kresťansko-socialistická strana. In: Lipták, L. (ed.): Politické strany na Slovensku. Archa, Bratislava, 150–158.
- ZEMKO, M. (2004): Voličstvo strán národnostných menšín a komunistickej strany na Slovensku v parlamentných voľbách za predmníchovskej republiky. In: Zemko, M., Bystrický, V. (eds.): Slovensko v Československu (1918–1939). Veda, Bratislava, 179–198.
- ZEMKO, M. (2008): Volebný zákon do Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia za prvej Československej republiky a strany národnostných menšín. *Historický časopis*, 56, 1, 81–92.
- ZUBEREC, V. (1992): Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu. In: Lipták, L. (ed.): Politické strany na Slovensku. Archa, Bratislava, 133–146.

SUMMARY

Political preferences of towns in Slovakia in 1929 parliamentary election

This article provides a comprehensive look at the voting preferences of Slovakia's urban population during the interwar period. The group of 114 towns is divided by the K-means cluster analysis into nine types (Table 4). Each cluster/type represents a specific political environment, characterized by a distinctive pattern of electoral preferences with regard to the ten most important political parties and coalitions. The identified clusters are named after the dominant political orientation. The authors define the position of individual towns and clusters in relation to the main cleavages existing within the party system in interwar Slovakia: centre/periphery, conservatism/secularism, right/left (Fig. 2–4). It is interesting how quite logical patterns of voting behaviour developed in the relatively young democracy. These patterns were transferred into the very heterogeneous system of towns in Slovakia.

The voting patterns of towns in interwar Slovakia were strongly influenced by ethnic and religious makeup on the one hand, and three traditional cleavages on the other. The first five clusters represent social contexts which were, in terms of the population's ethnicity, almost homogeneously Slovak. Among the three of them (*HSLSA*, *HSLS B*, *Lidovci/HSLS*) which include the highest proportion of Roman Catholics, the conservative and nationalist Slovak People's Party

(HSLS) stood in opposition to the centralist, secular pro-Czechoslovak parties and dominated in varying degrees. The fourth type of towns with a Slovak majority (*Agrarians*) consisted of those dominated by Lutherans, politically strongly inclined to the Czechoslovak Agrarian Party, which was the main representative of the political system in interwar Czechoslovakia and had its electorate base in Slovakia, especially in rural areas. The social democratic type of towns (*Social Democrats*) included industrial towns with a Slovak majority in western and central Slovakia, which preferred the Social Democrats in the contest between the two strongest left-wing parties (the Social Democrats and the Communists). On the other hand, the Communists were dominant in a cluster of mostly Hungarian towns (*Communists/Hungarians and Germans*). In it, the conservative Hungarian-German coalition also had strong positions. In Hungarian (and partly in German) environments, leftist and secular-minded voters voted for the Communists, while conservative individuals voted for a coalition of parties led by the Hungarian Christian Socialist Party. Both political parties can be described as generally opposed to the existing system: while the Communists rejected the liberal democratic system of Czechoslovakia and its market economy, the Hungarian-German coalition defined itself in opposition to Czechoslovakia as such. The second type in the Hungarian environment (*Hungarians*) comprised the towns where the Communists scored modest gains and it was clearly dominated by the conservative coalition of Hungarian parties.

In the next cluster of towns (*National Democrats/Jews*), the specific political orientation was determined by two electoral coalitions: the Czechoslovak National Democrats together with the Slovak National Party and the Ruthenian national bloc on the one hand, and the electoral bloc of Polish and Jewish parties, the support of which was tied to the Jewish urban population mostly concentrated in eastern Slovakia, on the other. The last type (*Diameter/Hungarians and Germans*) is a broadly diversified cluster of voting preferences approaching the average in urban environments, with the exception of the Hungarian-German coalition, which managed to win with a small lead in most cities of the cluster. It is comprised of the two largest Slovak cities, Bratislava and Košice, as well as other major cities such as Prešov, Nitra and Banská Bystrica.

This interdisciplinary study enriches the research into elections and electoral behaviour in interwar Czechoslovakia with its fairly complex assessment of electoral patterns in the heterogeneous system of towns in Slovakia. The study may also contribute to a further analysis of the historical context of current spatial voting patterns in Slovakia.

- Fig. 1 Types of towns in Slovakia according to their political preferences in the 1929 election. Legend: types of towns/clusters (HSLS A, HSLS B, Lidovci/HSLS, Agrarians, Social Democrats, National Democrats/Jews, Hungarians, Communists/Hungarians and Germans, Diameter/Hungarians and Germans), town size (population number).
- Fig. 2 Position of towns and clusters on the centre/periphery and state/church cleavages. X axis: State/secular parties vs. church/conservative parties. Y axis: Centre/system parties vs. periphery/anti-system parties.
- Fig. 3 Position of towns and clusters on the centre/periphery and the left/right cleavages. X axis: Left vs. right. Y axis: Centre/system parties vs. periphery/anti-system parties.
- Fig. 4 Position of towns and clusters on the state/church and left/right cleavages. X axis: Left vs. right. Y axis: State/secular parties vs. church/conservative parties.